

P. Müller Péter: Test és teatralitás

Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 280 l.

A *Lélek és test, Kertészről Mapplethorne-ig* című kiállítás az első fotókiállítás volt a Szépművészeti Múzeumban (2008 nyarán), mely egyértelműen hívta fel a figyelmet az 1990-es évek testi fordulatára. Ken és Barbie meztelenül milyen kiábrándító fotódarabja volt az Ádám és Évák Dürertől kezdődő sorozatának. A kiállítás mellett a dokumentumfotók valami homlokegyenest ellenkező valóságot mutattak, mint Mapplethorne idealizált fekete-fehér bőré, fekete-fehér, fej nélküli testképei. Ugyanekkor jelent meg Hans Belting könyve, a *Képanropológia*¹ folytatása, melyet továbbgondolva tanulmányban a testről való gondolatokkal egészített ki Belting, miszerint a test a mentális képek élő médiuma. Az ő tollából származott a kép történeti kialakulásáról szóló könyv,² melynek lényege, hogy valamit csinált a testtel a fotográfia és nyomában a mozgókép, pontosabban a videó, a mindenki által használt mozgóképmédium. Problematikussá vált a test, nem egyszerű tárgy többé, a valóság eleme, és nem is tartozik reflektálatlanul az emberhez többé.

A *Test és teatralitás* cím megadja a módszert és a célt. A test a szempont, a téma. A teatralitás a cél, a tét, a kérdés, ahova mindig kilyukad a gondolatmenet. A két fogalom háromszögének csúcsába mindig másik kerül harmadikként: ilyen (nem sorrendben) a tekintet, a szubjektum, a vizualitás, a performativitás, gender – avagy társadalmi nem, a tét, a város a zárlatban. A könyv felépítése, gondolatmenete nagyon tiszta, amit a bevezető ígér, annak meg is felel. Talán az összegző, átvezető zárlatokat is lehetett volna külön jelölni nyomdai jellel, mint ahogyan a IV. 11. fejezet gondolatmenete tagolódik a koponya-talulmány eltérő elemzési témáinál. Az öt fejezet úgy épül föl, hogy az első filozófiai szempontból vizsgálja a test történetileg alakuló fogalmát, a második rész a társadalomtudományi vetületét vizsgálja, a harmadik a színész testi jelenlétén alapuló színházelméletekkel foglalkozik, eljutva a performanszelméletig, a negyedik a halott, illetve a meztelen test speciális státuszát tanulmányozza, az ötödik rész pedig olyan kortárs drámaszövegeket elemez, amelyek a test sajátos helyzetére reflektálnak. A prologusok és az epilógusok kijelölik a témaköröket: drámatörténet, fenomenológia, intermedialitás, modernség, illetve a testtel és a teatralitással kapcsolatos tézissor, mely egymástól el-elcsúszó megállapítások inkoherensek a bevezető szerint. „A test a maga komplexitásában ellenáll a szisztematikus, átfogó leírásnak, a szimbolikus megragadhatóságnak.” (13.) Ezért „a testre vonatkozó különféle tudományágak, megközelítésmódok nem szintetizálhatók, nem építhetők össze egy nagy rendszerbe.” (17.) Mivel a test változóban lévő, keletkező, ahogy a teatralitás is történő, egy performatív cselekvésben a test megnyilvánulása, avagy – olvasatunkban – funkcionálási módja.

¹ Hans BELTING, *Képanropológia: képtudományi vázlatok*, ford. KELEMEN Pál, Bp., Kijarat, 2003.

² Hans BELTING, *Kép, médium, test: az ikonológia új megközelítésben*, ford. MATUSKA Ágnes, Apertura = <http://apertura.hu/2008/osz/belting> [2011. 01. 31.]; Uő., *Kép és kultusz: a kép története a művészet korszaka előtt*, Bp., Balassi, 2000.

Összefüggő tézis-sor valóban nem alakult ki. Pár nagyon fontos állítást jár újra és újra körül a könyv, olyan módszerességgel, tudatossággal, hogy teljességgel meggyőző helytálló voltáról. Nevezetesen az az egyszerűségében egyértelmű alaptézis, hogy a teatralitásnak, úgyis mint színházi, de úgyis mint hétköznapi életbeli performatív aktusnak, a test a médiuma, anyagi közege. Színházi előadás lehetséges díszlet, akár szöveg nélkül, de nélkülözhetetlen a színész testi jelenléte,³ ahogyan azt a drámaelemzések is bizonyítják az utolsó fejezetben. A posztmodern, dráma utáni dráma, mely az irodalmon túllépve újra visszanyeri performativitását, visszatérve keletkezésének gyökereihez, valóban erre a problémára reflektál, amelyről meggyőzőek Müller Péter elemzései.

Másrészt a dráma- és színháztörténet emelkedik ki fontos, visszatérő tematikus szálként, melyből az is nyilvánvalóvá vált, legalábbis e sorok írója számára, hogy miért szorult háttérbe a drámaoktatás a modern oktatásban, illetve mi a jelentősége a posztmodern középszintű oktatásban a dráma érettséginek. Az a kulturális tendencia áll a háttérben, hogy eredetileg a színházművészet magában foglalta a szöveget, ebből vonódott ki a drámairodalom a polgári színház kialakulásával, mintegy gyarmatosítva azt. A dráma irodalomként a magas élítművészet részévé válva mintegy nem vesz tudomást a színházi műfajok gazdagságáról. Ez áll vissza a posztmodern, dráma utáni színházművészetben. Már a dráma is szinte elsikkadt a középiskolai irodalomoktatásban, a színházművészetről pláne csak műveltségi háttéranyagként volt szó a nyolcvanas, kilencvenes évek oktatásában. E mögött a drámának és a színelőadásoknak az epizálódás tendenciája miatti válsága állhatott, melyet azóta a neoavantgárdot szintetizáló posztmodern előadó művészet lépett túl. Ezt ellensúlyozza véleményünk szerint ma már a drámapedagógia, visszaadva az irodalom rituális, performatív aktusának közösségteremtő szerepét az iskolában, illetve a drámaérettségi. Ennek belátása érdekében ajánlott olvasmány ez a szakirodalmi összefoglaló minden tanár, drámával, filmmel, tettel, képpel, médiával foglalkozó értelmiségi számára.

A teatralitást a modernség lényegi sajátosságaként értelmezi P. Müller Péter testmonográfiája. A gesztusértékű performatív tett jelként utal önmagán kívül valami más jelentésre, így értve a tett(jel)ek a testek egyik fajta működése, megnyilvánulása a többi kommunikációs funkció között. A test pedig médiuma ezeknek a tetteknek.

A filozófiai-antropológia pozitív és tudományos hozzáállást prezentál az újmédiához, melyet Nyíri Kristóf elidegenedés-visszavételi diskurzusnak nevez.⁴ Ezt ajánlom kontextusul P. Müller könyvének olvasásához, illetve a további testkutatásokhoz: „Csak a digitális fényképezés és a számítógépes grafika eszközeivel válik mindenki számára lehetővé vizuális alkotások létrehozása, s kezdődik meg a képek világának rehumanizálása.” Funkcionalizmus, médiaoptimizmus a kulcsszavai ennek a posztmodern tudományos paradigmának. A funkcionális adott P. Müller könyvének szemléletmódjában, vagyis maga a performativitás a kommunikáció, az élet minden területén.

³ Ez Bécsy Tamás ötlete. Kiss Attila Atilla, *Test és színház házassága* = <http://apertura.hu/2010/nyar/kiss> [2010. 09.] Ami Bécsy Tamás kritikáját illeti, minden bizonnyal helytálló a logikai ellentmondás felfejtése az életműben, de azt se felejtjük el, hogy Bécsy Tamás egy nemzetközi szinten is jelentős strukturalista dráma/színház-koncepciót dolgozott ki, amely szükségszerűen előtte volt a posztstrukturalista test-fogalmak, problémák megjelenésének.

⁴ NYÍRI Kristóf, *Szavak és képek*, Világosság, 2007/9, 3–4.

Módszertanilag posztmodern jellegzetesség, hogy szerzőnk nem kísérli meg a homogenizálást, meghagyva a test és teatralitás fogalmát meghatározatlanságában 300 oldalon keresztül, ami bátorságra és következetességre vall. Ugyanakkor a határátlépés, határsértés általa is tárgyalt eljárása szintén posztmodern szabadságra vall: összehasonlíto elemzése nemhogy festményt drámával, de kirakati berendezéssel vet össze a koponyatanulmányban – teljesen meggyőzően. Hogy az interdiszciplináris apparátus mértéktartó és pontos kezelését ne is említsük, melynek szubjektív határát szintén nyíltan vállalja a szerző, ami a szelfpszichológia mellőzését illeti. Az a lényege az ilyen interkulturális nézőpontnak, hogy a mai jelenségeket történeti kontextusba helyezve értelmezhesük. Ha tudjuk, értjük, elfogadjuk a 17. századi anatómiaszínház jelenségét, akkor értően, nem pedig elítélően tudjuk interpretálni a Von Hagens féle preparátumkiállítás emberi testekből. A későmodern értelmiségi attitűd ressentiment-ja a tömegkultúrával szemben nem koherens a tudományos módszertan posztmodern voltával.

Modernség és teatralitás összefüggése megvilágosító erejű felfedezése a munkának. Amit alátámaszt Kovács András Bálint, *A modern film irányzatai Az európai művészfilm 1950–1980*, Bp., Palatinus, 2008, 216: „A hangsúlyozott stilisztikai műviség [Resnais, Fellini, Fassbinder], mely egy magas színvonalú hagyományra hivatkozik, sajátosan modern jelenség” Nem derül ki P. Müller könyvéből konkrétan, a filmművészetben milyen teatralis jelenségekről van szó, vagy az irodalomban, illetve más művészeti ágakban, de ez nem róható fel hiányosságául, hiszen a konkrét elemzések nyilván nem ölelhetik fel a kultúra egész területét, viszont az egyes szaktudományi területek ellenőrizhetik, igazolhatják állításai helytálló voltát. Az utolsó fejezet drámaelemzései pedig a teatralitás új, posztmodern formáit teszik szövegelemzés tárgyává, vállaltan és jogosan megmaradva irodalom és színház célterületén.

A drámaelemzések három szerző neve köré rendeződnek: Beckett, Stoppard és Mac Dounagh. Beckett alkotói gondolatmenetét a színész testi jelenlétéről sok szövegen követi végig a szerző. Stoppard drámáit a halott test színrevitele kapcsán a posztmodern szereplő státusza felől elemzi. A harmadik téma pedig a diktatúrák testpolitikája: Mac Dounagh a *Párnaember* című drámája mellett szerepel Mrozek *Rendőrség* és Eörsi István *A kiballgatás* című drámája mintegy ellentételezve a korabeli társadalom reprezentációjával a posztmodern ábrázolást. Ha P. Müller Péter munkásságát egy gondolatfolyamatba akarjuk illeszteni, akkor azt mondhatjuk, hogy alapvetően drámai irodalommal és színház történettel foglalkozott eddig, még hozzá a magyar felől indítva a világirodalom felé, a hetvenes-nyolcvanas évektől a kortárs jelenségek felé mozdulva el. Elemzései elméleti háttérét Bécsy szituációfogalma és Peter Szondi jelenidejű interperszonális történése⁵ képezi. A színházi előadást meghatározó politikai, társadalmi nyilvánosság szerkezetének hatásvizsgálata az írott dráma poétikájára vonatkozóan olyan bátor, elfogulatlan tudományosságú, ami példaértékű. Ezt az antropológiai irányultságot tágitotta ki most *Test és teatralitás* című könyvével, mintegy továbbmenve az addig lezártnak tételezett úton.

Korda Eszter

⁵ P. MÜLLER Péter, *Drámaforma és nyilvánosság. A magyar dráma alakulása Örkény Istvántól Nadas Péterig*, Bp., Argumentum, 1997, 15.